

УДК 334.732:631.115.8:636.034(477)

А. В. Семсал,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-5918-4233

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.7—8.47

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН В МОЛОЧНОМУ СКОТАРСТВІ УКРАЇНИ

A. Semysal,
Postgraduate student, BilaTserkva National Agrarian University

DEVELOPMENT OF COOPERATIVE RELATIONS IN DAIRY CATTLE BREEDING IN UKRAINE

Доведено, що в цілому система розвитку кооперації повинна бути багаторівнева і сформована за схемою "область — район — об'єднана територіальна громада". Управління розвитком кооперованих форм господарювання на рівні об'єднаних територіальних громад повинні здійснювати відповідні координаційні центри. Основними завданнями таких центрів повинні стати: консультаційна допомога кооперованим підприємствам у підготовці їхніх бізнес-планів та інвестиційних проєктів; допомога в отриманні кредитів, методичний супровід учасників проєктів; моніторинг виконання планових показників проєктів і бізнес-планів підприємств кооперованих форм господарювання.

Специфіка молочної кооперації виявляє себе і в економії за рахунок ефекту масштабу. При цьому індивідуальні виробники молока не втрачають свою самостійність, діють як окремі виробничі одиниці, зберігаючи за собою всі управлінські функції. У висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах при збільшенні обсягів виробництва молока знижується ефективність управління та рівень контролю. Пояснюється це тим, що на відміну від європейських країн в Україні концентрація сільгоспвиробництва не супроводжується процесами розвитку технологій виробництва та управління. Такий стан справ зумовлений відсутністю системи інформаційного забезпечення, об'єктивних даних про порівняльну ефективність різних форм управління стосовно до конкретних умов виробництва; низьким рівнем забезпеченості кваліфікованими управлінськими кадрами підприємств корпоративного сектору аграрної економіки. Кооперація може стати ланкою, яка виконуватиме перелічені вище функції.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що розвиток кооперації в молочному скотарстві неможливий без урахування комплексу необхідних умов, які характеризують виробництво, переробку і реалізацію молока. Однак розвиток кооперації у молочному скотарстві сприятиме зниженню трансакційних витрат молока-сировини; посиленню конкурентних переваг сільських товаровиробників; ефективному використанню ресурсних можливостей; раціоналізації системи збуту; налагодженню жорсткого контролю за якістю молочної сировини і готової продукції; підвищенню інвестиційної привабливості галузі та ін.

Вважаємо, що в молочному скотарстві мають бути реалізовані тільки дві конкурентні стратегії — стратегія низьких витрат (лідерство в області витрат), метою якої є прагнення до отримання конкурентних переваг за рахунок ефекту масштабу і в кінцевому підсумку домінування на ринку, а також стратегія диференціації (стратегія відмінності), метою якої — отримання переваг за допомогою виробництва і реалізації молока і молочних продуктів з більш високим прибутком. При цьому агрохолдинги, які використовують обидві стратегії, виявляються більш конкурентоспроможними на ринку молока на відміну від конкурентів, які використовують тільки одну стратегію.

It was proved that in general the system of cooperation development should be multilevel and formed according to the scheme "region — district — united territorial community". Management development of cooperative farming forms at the level of united territorial communities should be managed by appropriate coordination centers. The main tasks of such centers should be: counselling to cooperative enterprises in the preparation of their business plans and investment projects; assistance in obtaining loans, methodological support of project participants; monitoring of project targets and business plans of enterprises of cooperative business forms.

The specificity of dairy cooperation reveals itself through economies of scale. At the same time, individual milk producers do not lose their autonomy, act as separate production units, retaining all management functions. In highly concentrated agricultural enterprises, as milk production increases, management efficiency and control are reduced.

This is because, unlike European countries, agricultural concentration in Ukraine is not accompanied by the development of production and management technologies. This is due to the lack of information management system, objective data on the comparative effectiveness of different forms of management in relation to specific conditions of production; the low level of provision of qualified managerial staff in enterprises in the corporate sector of the agrarian economy. Cooperation can be the link that performs the above functions.

According to the results of the study it can be concluded that the development of cooperation in dairy farming is impossible without taking into account the set of necessary conditions that characterize the production, processing and sale of milk. However, the development of dairy cooperatives will facilitate reduction of transaction losses of raw milk; strengthening the competitive advantages of rural producers; efficient use of resource; rationalization of the sales system; establishing strict control over the quality of raw milk and finished products; increasing the investment attractiveness of the industry, etc.

We believe that only two competitive strategies should be implemented in dairy farming. There is low expenses strategy (expenses leadership), which aims to gain a competitive advantage through economies of scale and eventual market dominance, and differentiation strategy (difference strategy), the purpose of which is to receive advantages with the help of production and sales of milk and dairy products with a higher profit. In this case, agroholdings that use both strategies are more competitive in the milk market as opposed to competitors who use only one strategy.

Ключові слова: кооперація, молочне скотарство, інтеграція, агрохолдин, суб'єкти господарювання.

Key words: cooperation, dairy cattle breeding, integration, agroholding, business entities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ризиків і загроз для економіки України першочергового значення набуває завдання забезпечення вітчизняними товаровиробниками виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, зокрема молока та молочних продуктів.

Організація молочного скотарства у формі інтегрованих структур надає їх учасникам низку конкурентних переваг. Об'єднання матеріальних, фінансових, інформаційних та трудових ресурсів, диверсифікація діяльності, централізація управлінських процесів сприяють розширенню ринку збуту, зниження трансакційних витрат, отримання синергетичного ефекту та сталого розвитку молокопродуктового підкомплексу аграрного сектору України.

Наявна структура сировинного та переробного секторів молочного скотарства не повною мірою відповідає сучасним світовим аналогам за глибиною переробки та економічної ефективності, не дозволяє виходити на ринки, що забезпечують більш високу додану вартість та, відповідно, знижує економічну та соціальну значущість галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження організаційно-економічних засад розвитку молочного скотарства й технологічного забезпечення галузі здійснили Л. Бондарчук, С. Войтенко, О. Гуроров, В. Збарський, В. Ільїн, М. Ільчук, В. Костенко, Ю. Кернасюк, В. Лади́ка, С. Лесь, М. Луценко, М. Пархомець, Т. Підпала, В. Смірнов, Н. Тюніна, Д. Шиян. Разом з тим, багато аспектів вертикальної інтеграції в молочному скотарстві виявилися недостатньо дослідженими, особливо механізм підвищення ефективності вертикально

інтегрованих структур у молочно-продуктовому підкомплексі. Це зумовлює необхідність дослідження цієї проблеми у напрямі наукового пояснення процесу формування ресурсної бази для формування агрохолдингів, вирішення питань комплексного управління виробництвом, взаємодії суб'єктів господарювання у межах сільських поселень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення кооперативних зв'язків в молочному скотарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У молочному скотарстві країни стратегічним напрямом повинен стати розвиток великих інвестиційно привабливих промислових підприємств, які можуть забезпечити умови для досягнення високої продуктивності тварин і конкурентоспроможність виробництва з одночасним державним стимулюванням кооперативної форми виробництва фермерськими і особистими селянськими господарствами. За такого підходу створюється можливість вирішення таких актуальних проблем, як підвищення ефективності виробництва та якості продукції в дрібно-варному секторі, зайнятості сільського населення та вирішення соціальних питань.

Вважаємо, що розвиток кооперації в молочному скотарстві вбачається як найбільш прийнятний на перспективу і можливий на основі реалізації концептуальних засад зонального розвитку підгалузей тваринництва із використанням основних принципів агрологістики, стабільної державної підтримки у розв'язанні пріоритетних завдань за прикладом західних країн, обґрунтування не-

обхідності однакових економічних умов для всіх учасників аграрного ринку.

У зв'язку із цим важливо проаналізувати та впровадити кращі практики щодо управління молочним виробництвом, а також поглиблення кооперації та інтеграції. Невипадково кооперативи є домінуючими суб'єктами в ланцюжку "виробництво — переробка — реалізація" в Європі й активно розвиваються в Китаї. Їх кількість за останні десятиліття зросла в геометричній прогресії [1].

У своїх дослідженнях вчені наводять беззаперечні докази того, що основними перевагами кооперації є спільна стійкість, зміцнення ринкової позиції малих виробників молока, скоординована діяльність і прийняття узгоджених рішень, скорочення негативних наслідків ринкових і природних ризиків, поліпшення інформаційних комунікацій, справедливий розподіл вигід між членами молочного кооперативу [2]. Водночас кооперативи, охоплюючи всю або значну частину ланцюжка створення доданої вартості, забезпечують зниження сукупних витрат і підвищення прибутковості всіх членів кооперативу. Так, компанія Yingxiang Weiye провела стратегічне планування власного ланцюжка поставок на основі стратегії "Створіть повний цикл від ферми до обіднього столу, виробіть здорову їжу для людства" й інвестувала значні кошти в реалізації своєї практики. Результатом стало одержання високої доданої вартості, а загальна рентабельність становила 35% [3].

З метою виявлення специфічних особливостей розвитку кооперативів і проблем, що перешкоджають їх розвитку, а також визначення можливих напрямків державної їх підтримки, було проведено нами анкетування 538 членів кооперативних підприємств Київської, Вінницької, Хмельницької та Львівської областей. Як показало дослідження, на думку 93% респондентів, розширенню масштабів діяльності кооперативів перешкоджає відсутність достатніх фінансових ресурсів, 62% респондентів наголосили на двох суттєвих проблемах: низький рівень забезпеченості пально-мастильними матеріалами, насінням і кормами, а також високі ставки по кредитах, 30% респондентів вказали на диспаритет цін на промислові ресурси і продукцію сільськогосподарства.

У цілому система розвитку кооперації повинна бути багаторівнева і сформована за схемою "область — район — об'єднана територіальна громада". Управління розвитком кооперованих форм господарювання на рівні об'єднаних територіальних громад повинні здійснювати відповідні координаційні центри. Основними завданнями таких центрів повинні стати: консультаційна допомога кооперованим підприємствам у підготовці їхніх бізнес-планів та інвестиційних проєктів; допомога в отриманні кредитів, методичний супровід учасників проєктів; моніторинг виконання планових показників проєктів і бізнес-планів підприємств кооперованих форм господарювання.

Такі координаційні центри розвитку кооперації мають бути створені в кожному районі, які очолюватимуть заступники голів районної ради. У сільських ОТГ повинні бути визначені відповідальні координатори по роботі з населенням, пошуку ініціативних людей, здатних створити кооператив і забезпечити його розвиток. Очевидно, що методичну основу консультаційної допомоги кооперативам та фінансову їх підтримку забезпечують створені в області відповідні інституції. Основна мета Центру розвитку кооперативів (ЦРК) — надання допомоги створюваним і чинним кооперативам, координаційним центрам районів, головам сільських поселень, а також навчання молоді основам кооперації та профорієнтація учнів.

Очевидно, що виробництво молока є базовою складовою молочного підкомплексу з низкою специфічних рис. Так, молоко і продукти його переробки мають невеликий термін зберігання, отже, реалізація їх повинна здійснюватися в стислі терміни. Тому настає необхідність налагодження стійких зв'язків між сільгоспвиробниками, молокопереробними та торговими підприємствами для їх пропорційного розвитку. У разі самостійної реалізації молока суб'єкти господарювання стикаються з потребою наявності спеціалізованого транспорту, організації власних торгових точок, залучення продавців, що вимагає значних фінансових вкладень. З іншого боку, обмежені терміни збуту молока і молокопродуктів сприяють збільшенню обіговості фінансових ресурсів у підприємствах, що вигідно відрізняє дану сферу діяльності від інших [4].

Специфіка молочної кооперації виявляє себе і в економії за рахунок ефекту масштабу. При цьому індивідуальні виробники молока не втрачають свою самостійність, діють як окремі виробничі одиниці, зберігаючи за собою всі управлінські функції. У висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах при збільшенні обсягів виробництва молока знижується ефективність управління та рівень контролю. Пояснюється це тим, що на відміну від європейських країн в Україні концентрація сільгоспвиробництва не супроводжується процесами розвитку технологій виробництва та управління. Такий стан справ зумовлений відсутністю системи інформаційного забезпечення, об'єктивних даних про порівняльну ефективність різних форм управління стосовно до конкретних умов виробництва; низьким рівнем забезпеченості кваліфікованими управлінськими кадрами підприємств корпоративного сектору аграрної економіки. Кооперація може стати ланкою, яка виконуватиме перелічені вище функції.

Переробні підприємства також можуть бути включені до кооперативної структури як члени кооперативів або ж як партнери. Сезонний характер виробництва молока-сировини визначає нерівномірність його надходження на молокопереробні підприємства [5]. Окрім того, переважання

серед постачальників сировини мікро- і малих сільськогосподарських підприємств змушує окремих переробників авансувати їх для закупівлі пально-мастильних матеріалів та кормів у рахунок одержаної в майбутньому продукції, відкривати пункти прийому сировини і самостійно організовувати її транспортування. Як наслідок таких дій значно збільшується собівартість готової продукції. Крім того, переробні підприємства повинні постійно мати оперативні дані про постачальників, обсяги виробленої сировини й готової продукції; відстежувати терміни зберігання сировини та продукції; своєчасно забезпечувати молоком і молочною продукцією роздрібні торгові мережі. Переробники постійно контролюють наявність обігових коштів для своєчасної закупівлі молока-сировини. Тому співпраця переробних підприємств з кооперативами представляється необхідним і повинна формуватися на принципі взаємовигідності.

Нами систематизовано найбільш суттєві особливості молочної кооперації відповідно до етапів процесу виробництва, переробки та реалізації молока і продукції з нього.

Розвиток кооперації в молочному скотарстві неможливий без урахування комплексу необхідних умов, які характеризують виробництво, переробку і реалізацію молока. Однак розвиток кооперації у молочному скотарстві сприятиме зниженню трансакційних втрат молока-сировини; посиленню конкурентних переваг сільських товаровиробників; ефективному використанню ресурсних можливостей; раціоналізації системи збуту; налагодженню жорсткого контролю за якістю молочної сировини і готової продукції; підвищенню інвестиційної привабливості галузі та ін. Кооперація здатна всебічно використовувати потенціал сільськогосподарських товаровиробників і забезпечити стабільну сировинну базу для молокопереробних підприємств [6].

Вважаємо, що об'єднання виробників молока в кооперативи є складним процесом, який характеризується низькою активністю потенційних його учасників, оскільки вони відчують недовіру до нього, мають негативний досвід участі в колективних господарствах, не бажають нести фінансові ризики, а також вимагають гарантій збереження вкладених коштів в умовах утрудненого отримання позикових коштів.

Форми державної підтримки на кожному етапі життєвого циклу сільськогосподарського кооперативу нами розроблені з урахуванням труднощів, із якими стикається кооператив відповідно до цілей функціонування на кожному з етапів. Так, етап життєвого циклу кооперативу "Створення" характеризується труднощами щодо формування стартового капіталу і пайових внесків, які вносяться в кооперативи наступного рівня, залучення значних фінансових ресурсів, формування матеріально-технічної бази, інформаційного забезпечення діяльності, низької кваліфікації кооператорів і найманих працівників. Крім того, неврегу-

льованим залишається питання розрахунку тарифних ставок на послуги, що надаються членам кооперативу та стороннім контрагентам.

Відповідно до цього необхідно реалізувати наступні заходи державної підтримки: виділення субсидій і грантів на формування стартового капіталу і матеріально-технічної бази; субсидування пайових внесків, внесених у кооперативи наступного рівня; спрощення механізму передачі соціально-культурних об'єктів з ОТГ обслуговуючим кооперативам; пріоритетне розміщення місцевого та державного замовлення в кооперативах; субсидування витрат на проведення семінарів та видання літератури з питань розвитку системи кооперативів на селі; виділення бюджетних місць освітнім установам для підготовки фахівців з реалізації кооперативних програм.

На етапі життєвого циклу "Зростання" не вирішена проблема залучення значних фінансових ресурсів, а також питання розвитку матеріально-технічної бази кооперативу й підвищення кваліфікації кадрів. Разом із тим кооперативу необхідно конкурувати з бізнес-організаціями, що обслуговують сільські території. Для цього конче потрібні такі форми державної підтримки: субсидування процентної ставки при отриманні кредитів і позик до рівня її конкурентоспроможності з учасниками Світової організації торгівлі; передбачення пріоритетного розміщення державного та локальних замовлень на поставку продукції кооперативами; розміщення державного замовлення на обслуговування кооперативами таких суб'єктів, як дитячі садки, школи, адміністративні будівлі та ін.; субсидування діяльності інформаційно-консультаційних кооперативів та інших інфраструктурних організацій; малих форм господарювання через кооперативи; виділення бюджетних місць освітнім установам для підготовки фахівців за освітніми програмами з розвитку сільської кооперації.

Державна підтримка на етапі "Зрілість" повинна здійснюватися на принципах приватно-державного партнерства, тобто на даному етапі кооперативи перебирають на себе частину державних соціально-економічних функцій з компенсацією витрат за рахунок бюджету відповідного рівня.

Етап занепаду в життєвому циклі кооперативу не розглядається, тому що складно уніфікувати необхідні форми державної підтримки. Розміри державної підтримки повинні визначатись індивідуально з урахуванням територіального розташування, матеріально-технічної бази й інших особливостей конкретного кооперативу.

Подальша інтеграція молочарських кооперативів за принципом створення структур мережевого типу, без суттєвої державної підтримки та підвищення ефективності та стійкості їх функціонування, в умовах глобальних викликів і загроз неможлива. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід формування інтегрованих холдингових структур у молочному скотарстві, досить ефектив-

ною формою організації виробництва є вертикально інтегровані структури. Ці структури забезпечують найбільший приріст виробництва молока-сировини високої якості, фінансово стійкі, забезпечують капіталізацію прибутку. При цьому метою інвестора є забезпечення замкнутого циклу: виробництво первинної сільськогосподарської продукції (молока); виробництво продуктів харчування з власної сировини (молочної продукції); продаж її через оптову та роздрібну торговельну мережу; виробництво первинної сільськогосподарської продукції за рахунок обігових коштів, отриманих в результаті реалізації збуту продукції.

Реалізація зазначених вище бізнес-процесів можлива тільки за умови впровадження прогресивної технології, наявності високопродуктивних сільськогосподарських машин і устаткування з одночасним розширенням каналів реалізації продукції. Поширенням прецедентом формування та розвитку вертикально інтегрованих структур є придбання переробними підприємствами сільськогосподарських підприємств, які, як правило, знаходяться в кризовому фінансовому стані. Економічний інтерес підприємства-інтегратора при цьому очевидний. Основними причинами розвитку вертикальної інтеграції в молочному скотарстві можна назвати такі: інвестування промислового і торгового капіталу з метою диверсифікації бізнесу з метою ефективної капіталізації прибутку, авансованого в аграрний сектор; розвиток прогресивних форм агробізнесу сільськогосподарськими підприємствами, вибудовування ланцюжка корпоративної ефективності; заходи щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства-інтегратора за рахунок досягнення ефекту масштабу; переділ власності через отримання контролю над сировинними базами виробництва молока і молочної продукції [7].

Отже, однією з ефективних форм міжгалузеві інтеграції є вертикально інтегровані структури, які об'єднують виробництво, переробку, а також оптову й роздрібну реалізацію продуктів харчування та сільськогосподарської продукції. Досягнення основної мети цих структур можливо, на нашу думку, через саморозвиток їхніх учасників, що пояснюється наступним. Так, основною метою вертикальної інтеграції є отримання максимально прибутку, підвищення порогу рентабельності, прискорення оборотності, а також вирішення таких економічних завдань. Водночас цього неможливо досягти лише жорсткою централізацією організаційних, виробничих, управлінських та економічних функцій. Досвід господарювання вітчизняних інтегрованих структур, дає підстави для висновку, що економічно сталий розвиток інтеграції, як форми організації виробництва, можливий лише при досягненні достатнього рівня саморозвитку кожного учасника інтегрованої структури [8].

Розвиток агрохолдингів дозволяє використовувати конкурентні переваги спеціалізованого виробництва, сприяє підвищенню ефективності

залучення матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, а також генетичного потенціалу тварин, підвищує економічну безпеку сільськогосподарського виробництва, дає можливість реалізовувати капіталомісткі інвестиційні проекти (особливо в молочному скотарстві) з тривалим терміном окупності.

Розвиток вертикально інтегрованих структур зумовлює управлінські, фінансово-економічні та соціальні зміни, оскільки змінюються власники майнового комплексу, контрагенти, форма власності, канали реалізації продукції, тобто весь організаційно-економічний механізм вертикально інтегрованої структури. Це визначає необхідність пошуку прогресивних бізнес-ідей та розробку більш ефективних заходів, а головне — інструментів стратегічного управління вертикально інтегрованою структурою. У зв'язку з цим основними напрямками ефективного розвитку вертикальної інтеграції є такі: визначення стратегії розвитку (рівень інтеграції, продуктовий ряд, кількість переділів сільськогосподарської продукції, оптимальне поєднання господарської діяльності бізнес-одиниць агрохолдингу); формування складу основного і обігового капіталу, а також джерел фінансування; вдосконалення технології, агротехніки, автоматизація не тільки управлінської, а й усієї господарської діяльності. Стратегічний план розвитку передбачає розробку місії, мети, завдань, загальних для всієї вертикально інтегрованої структури, а також завдань, характерних для агрохолдингів, а саме: придбання у власність активів, у тому числі земельних ресурсів; досягнення високого рівня мотивації господарюючих суб'єктів-учасників вертикальної інтеграції; встановлення комунікаційної взаємодії із зовнішнім середовищем; оптимізація логістичних функцій агрохолдингу; отримання державної підтримки за всіма можливими напрямками державного і регіонального фінансування відповідно до законодавства України.

Вирішення означених завдань, з нашого погляду, можливо через структурування господарської діяльності агрохолдингу на бізнес-процеси. Таке управлінське рішення не виключає традиційного поділу на структурні підрозділи вертикально інтегрованої структури. При цьому бізнес-процеси охоплюють як зовнішнє, так і внутрішнє середовище агрохолдингу: кормовиробництво, годівля тварин, виробництво і реалізація молока і молочної продукції, а також планування, облік, контроль і аналіз господарської діяльності. Вертикально інтегрована структура за рахунок ефекту масштабу, в тому числі зниження транзакційних витрат, є спроможною підвищити конкурентоспроможність. Однак лінійна модель управління може стати суттєвою перешкодою у досягненні оперативної реакції на динаміку зовнішніх і внутрішніх факторів за рахунок "відставання" управлінських рішень від реальної зміни бізнес-процесів.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що в молочному скотарстві мають бути реалізовані тільки дві конкурентні стратегії — стратегія низьких витрат (лідерство в області витрат), метою якої є прагнення до отримання конкурентних переваг за рахунок ефекту масштабу і в кінцевому підсумку домінування на ринку, а також стратегія диференціації (стратегія відмінності), метою якої — отримання переваг за допомогою виробництва і реалізації молока і молочних продуктів з більш високим прибутком. При цьому агрохолдинги, які використовують обидві стратегії, виявляються більш конкурентоспроможними на ринку молока на відміну від конкурентів, які використовують тільки одну стратегію.

Існує необхідність у розробленні підпрограми розвитку кооперації до Комплексної програми розвитку сільських територій, де доцільно передбачити: створення умов для об'єднання кооперативних утворень різної спеціалізації в кооперативи другого і наступних рівнів; розвиток сільськогосподарської кооперації в галузях тваринництва і рослинництва; організацію системи збуту сільськогосподарської продукції. Запропоновано на рівні об'єднаних територіальних громад створити координаційні центри розвитку кооперації та обґрунтовано інструменти державної підтримки їх розвитку відповідно до етапу життєвого циклу.

Література:

1. Шахрайук-Онофрей С.І. Кооперація як організаційна форма сільськогосподарського виробництва в системі сталого розвитку сільських територій. Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. 2013. Вип. 2. С. 190—201.
2. Довгаль О.В. Кооперація як перспективний напрям розвитку підприємництва на селі. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 9. С. 132—135.
3. Ревуцька А.О. Кооперація як перспективний напрям розвитку агропромислових підприємств. Економічний простір. 2014. № 84. С. 190—199.
4. Слатвінська Л.А. Становлення системи інвестиційного забезпечення розвитку молокопродуктового підкомплексу України. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2014. Вип. 149. С. 276—281.
5. Безус Р.М., Буртак С.Г., Крючко Л.С., Дуброва Н.П. Передумови і перспективи організації та розвитку сільськогосподарських кооперативів другого і третього рівнів в Україні: приклад молочних обслуговуючих кооперативів. Економіка АПК. 2020. № 11. С. 90—98.
6. Петриченко О.А. Аналіз тенденцій розвитку галузі молочного скотарства в ланці молокопродуктового ланцюга. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 33—39.

7. Чеботарьов В.А. Державне регулювання створення й функціонування формувальних холдингового типу продовольчого комплексу: проблеми і перспективи. Економіка промисловості. 2011. № 1. С. 28—33.

8. Олійник О.О., Олійник Т.І. Становлення підприємств холдингового типу у сільському господарстві України: теоретичний аспект. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 1. С. 73—77.

9. Данкевич А.Є. Особливості функціонування холдингів в аграрному секторі економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (5). С. 82—91.

References:

1. Shakhraiuk-Onofrej, S.I. (2013), "Cooperation as an organizational form of agricultural production in the system of sustainable development of rural areas", *Naukovyj visnyk Bukovyns'koho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 190—201.
  2. Dovhal', O.V. (2013), "Cooperation as a promising area of rural entrepreneurship", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 9, pp. 132—135.
  3. Revuts'ka, A.O. (2014), "Cooperation as a promising direction of development of agro-industrial enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 84, pp. 190—199.
  4. Slatvins'ka, L.A. (2014), "Formation of the system of investment support for the development of the dairy subcomplex of Ukraine", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenska*, vol. 149, pp. 276—281.
  5. Bezus, R.M. Burtak, S.H. Kriuchko, L.S. and Dubrova, N.P. (2020), "Prerequisites and prospects for the organization and development of agricultural cooperatives of the second and third levels in Ukraine: the example of dairy service cooperatives", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 90—98.
  6. Petrychenko, O.A. (2018), "Analysis of trends in the dairy industry in the dairy chain", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 33—39.
  7. Chebotar'ov, V.A. (2011), "State regulation of the creation and operation of formations of the holding type of food complex: problems and prospects", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 1, pp. 28—33.
  8. Olijnyk, O.O. and Olijnyk, T.I. (2014), "Formation of holding-type enterprises in agriculture of Ukraine: theoretical aspect", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1, pp. 73—77.
  9. Dankevych, A.Ye. (2013), "Features of the functioning of holdings in the agricultural sector of the economy", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnologichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 2 (5), pp. 82—91.
- Стаття надійшла до редакції 25.04.2022 р.